

DARIUSZ SARZAŁA

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

RESOCJALIZACYJNY WYMIAR DOZORU ELEKTRONICZNEGO JAKO NIEIZOLACYJNEGO MODELU WYKONYWANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Abstrakt: W niniejszym opracowaniu ukazano specyfikę funkcjonowania dozoru elektronicznego w polskim modelu prawnym ze szczególnym uwzględnieniem roli tego systemu w resocjalizacji osób nim objętych. Celem artykułu jest analiza aspektów resocjalizacyjnych dozoru elektronicznego jako alternatywny dla dominującego aktualnie izolacyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności w warunkach zakładu karnego jako instytucji totalnej. Wskazano także na potrzebę zwiększenia efektywności dozoru elektronicznego przez wprowadzenie programów resocjalizacyjnych, które stwarzają większe szanse na pełniejszą readaptację społeczną osób objętych tym systemem.

Słowa kluczowe: dozór elektroniczny, readaptacja społeczna, zakład karny, resocjalizacja penitencjarna

WPROWADZENIE

System Dozoru Elektronicznego (SDE) skazanych stanowi w polskim modelu prawnym nową instytucję, powstałą w wyniku poszukiwania alternatywnych rozwiązań wykonywania kary pozbawienia wolności, stwarzanych między innymi przez szybko następujący postęp techniczny. Instytucję tę wprowadzono na mocy *Ustawy z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego*, która weszła w życie z dniem 1 września 2009 roku (*Ustawa...* 2007).

Należy jednocześnie zaznaczyć, że początki koncepcji elektronicznego monitorowania skazanych sięgają już lat 60. XX wieku (Schwitzgebel i in. 1964, s. 233–238).

Dozór elektroniczny po raz pierwszy praktyczne zastosowanie znalazł w Stanach Zjednoczonych w 1983 roku, co wpłynęło na zainteresowanie nim i szybki jego rozwój także w innych krajach. Następnymi państwami, które wprowadziły system elektronicznego monitorowania, były Kanada (w latach 1987–1994) i Australia (1999–2002). Z kolei w Europie elektroniczne monitorowanie osób skazanych wdrożono po raz pierwszy w Wielkiej Brytanii (Anglia i Walia realizację pierwszych programów pilotażowych rozpoczęły już 1989 roku). Pierwsze próby nie okazały się jednak nazbyt pomyślne, co spowodowało konieczność prowadzenia dalszych doświadczeń w tym zakresie i w konsekwencji dozór elektroniczny został w tych krajach wprowadzony na szerszą skalę dopiero w latach 1995–2004. Dozorem elektronicznym zaczęły się następnie interesować inne państwa europejskie: Szwecja (1997 rok), Szwajcaria i Holandia (1999 rok), Francja (2000 rok), Portugalia (2002 rok), Szkocja i Dania (2005 rok), Estonia (2007 rok). Programy pilotażowe wprowadziły także takie państwa, jak: Austria, Norwegia, Hiszpania, Niemcy, Włochy (Rusinek 2010, s. 19).

W każdym z poszczególnych krajów dozór elektroniczny posiada odmienną specyfikę i dostosowane do niej uregulowania prawne. W Polsce wykorzystywanie dozoru elektronicznego jest najczęściej postrzegane w kontekście substytuowania przepełnionych zakładów penitencjarnych i obniżania kosztów wykonywania kary pozbawienia wolności. Natomiast zbyt małą uwagę zwraca się na możliwości resocjalizacyjne i readaptacyjne, jakie stwarza ten system, oraz nie przywiązuje się zbytnej wagi do potrzeby dalszej jego modernizacji w aspekcie inkluzji społecznej osób skazanych, które zostały nim objęte.

W dalszej części niniejszego opracowania przeprowadzono więc analizę funkcjonowania instytucji dozoru elektronicznego w polskim systemie prawnym jako rozwiązania alternatywnego dla dominującego obecnie dyscyplinarno-izolacyjnego modelu wykonywania kary w warunkach zakładu penitencjarnego. Wskazano zwłaszcza na możliwości resocjalizacyjne stwarzane przez dozór elektroniczny, eliminując dotychczasową totalność związaną z wykonywaniem kary pozbawienia wolności w więzieniu. Ponadto zasygnalizowano potrzebę rozszerzenia możliwości resocjalizacyjnych instytucji elektronicznie monitorowanego dozoru przez wprowadzenie programów zwiększających szansę na readaptację społeczną osób odbywających karę pozbawienia wolności w tym systemie.

DOZÓR ELEKTRONICZNY W ŚWIETLE OBOWIĄZUJĄCYCH REGULACJI PRAWNYCH

Przystępując do analizy problematyki dotyczącej dozoru elektronicznego w kontekście resocjalizacji, należy najpierw wyjaśnić jego pojęcie, a następnie określić

specyfikę nowej instytucji w polskim prawie karnym. Jak wspomniano na początku, dozór elektroniczny wprowadzono na mocy ustawy z dnia 7 września 2007 roku, która weszła w życie 1 września 2009 roku. Początkowo przepisy powyższej ustawy miały charakter epizodyczny z mocą obowiązywania do 31 sierpnia 2014 roku. Natomiast na stałe ten tryb wykonywania kary pozbawienia wolności wszedł do polskiego porządku prawnego od 27 sierpnia 2013 roku (*Ustawa...* 2013). W wyniku nowelizacji wymienionej ustawy z dnia 21 maja 2010 roku znacznie rozszerzono jej zakres przedmiotowy i podmiotowy, stwarzając jednocześnie możliwość czterokrotnego zwiększenia populacji skazanych mogących ubiegać się o odbywanie kary w SDE (z uwzględnieniem recydywistów, a z wyłączeniem multirecydywistów) (*Ustawa...* 2010). Przyjęta nowelizacja zniósła odpłatność kary w SDE, a także racjonalizowała obowiązki i czynności w SDE kuratora sądowego oraz wniosła szereg zmian aktualizacyjnych (Nasiłowski 2013, s. 125). Istotną modyfikację wprowadziła także nowelizacja kodeksu karnego z dnia 1 lipca 2015 roku, umożliwiając zupełnie nowe zastosowanie instytucji dozoru elektronicznego w Polskim prawie karnym tzn. wykorzystanie jej do nadzoru wykonywania środków karnych i środków zapobiegawczych. Zaznaczmy jednocześnie, że do dnia wejścia w życie nowelizacji prawa karnego z 20 lutego 2015 roku, z art. 2 ust. 1 ustawy o SDE dozór elektroniczny jako jeden z systemów wykonywania kary pozbawienia wolności był przede wszystkim przyporządkowany aparatowi wykonawczemu więziennictwa (Sarzała 2016, s. 104–112). Natomiast świetle znowelizowanych przepisów dozór elektroniczny nie stanowi już samoistnej kary ani też środka karnego i został on w kodeksie karnym wykonawczym (k.k.w.) określony jako: „kontrola zachowania skazanego przy użyciu środków technicznych” (art. 43b w § 1 k.k.w.); „ogół metod postępowania i środków technicznych służących do wykonywania dozoru elektronicznego” (§ 2 art. 43b k.k.w.).

W świetle obowiązujących obecnie uregulowań, zawartych w kodeksie karnym wykonawczym (k.k.w.) i kodeksie karnym (k.k.), dozór elektroniczny możemy postrzegać jako specyficzny sposób wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających, do których możemy zaliczyć: 1) karę ograniczenia wolności (art. 43c § 1 k.k.w. i art. 34 § 1a pkt 2 k.k.), 2) środki karne: zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczenia określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, nakaz okresowego opuszczania lokalu najmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2b i pkt 2e, art. 41a § 1–3 k.k.) oraz zakaz wstępu na imprezę masową (art. 41b § 3 k.k.). Jak podkreśla Teodor Szymanowski, wymienione zakazy lub nakazy mogą również stanowić warunki, do których sąd może zobowiązać skazanego w przypadku orzeczenia warunkowego zawieszenia wykonywania kary pozbawienia wolności, warunkowego zwolnienia z odbycia reszty

kary pozbawienia wolności (art. 72 § 1a i 1b k.k.) albo warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 67 § 3 w zw. z art. 72 § 1 pkt 7a i 7b k.k.) (Szymanowski 2015, s. 185).

W kodeksie karnym wykonawczym (Rozdz. VIIa, art. 43b § 3) wyróżniono trzy typy dozoru elektronicznego: 1) dozór stacjonarny polegający na obowiązku przebywania skazanego w miejscu wskazanym przez sąd (dotyczy on wykonywania kary ograniczenia wolności); 2) dozór mobilny polegający na kontroli aktualnego miejsca pobytu skazanego; 3) dozór zbliżeniowy polegający na zachowaniu przez skazanego określonej minimalnej odległości od wskazanej przez sąd osoby. Zgodnie z art. 43c. § 1 k.k.w. karę ograniczenia wolności w systemie dozoru elektronicznego wykonuje się jako dozór stacjonarny. Natomiast środki karne i zabezpieczające w systemie dozoru elektronicznego wykonuje się jako dozór zbliżeniowy lub mobilny.

W myśl znowelizowanych przepisów nie istnieje obecnie możliwość ubiegania się o dozór elektroniczny przez osoby, które zostały skazane na karę pozbawienia wolności bez względu na długość i ilość orzeczonych kar. Karę w systemie dozoru mogą obecnie odbywać wyłącznie osoby skazane na karę ograniczenia wolności do 2 lat. Ponadto wprowadzona została nowa kara, tzw. kara łączona, w postaci możliwości orzeczenia krótkiej kary pozbawienia wolności połączonej z długą karą ograniczenia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Co więcej, dozór elektroniczny można także obecnie stosować jako jeden ze środków zapobiegawczych w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu.

Analizując znowelizowane przepisy, należy stwierdzić, że dozór elektroniczny istotną rolę odgrywa w przypadku przestępstwa zagrożonego karą do 3 lat pozbawienia wolności lub karą łagodniejszą, kiedy społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna, w związku z czym sąd może odstąpić od wymierzenia kary i orzec jednocześnie środek karny albo środek kompensacyjny (wśród których stosowany jest również dozór elektroniczny), o ile zostaną w ten sposób osiągnięte cele kary. Jest to jednocześnie alternatywa dla kary pozbawienia wolności mogąca znaleźć szerokie zastosowanie (art. 59 k.k.). Istnieje również możliwość wykorzystania dozoru elektronicznego w przypadku, gdy zagrożenie karą pozbawienia wolności nie przekracza 8 lat, a zamiast niej można orzec grzywnę lub karę ograniczenia wolności, której wykonywanie polega m. in. na określaniu obowiązku pozostawania w miejscu z użyciem kontroli elektronicznej (art. 37a k.k.w. w zw. z art. 34 § 1a pkt 1, 2 i 3 k.k.).

Najbardziej jednak nowatorską zmianą (art. 37b k.k.), mogącą budzić kontrowersje, jest postanowienie, w którym mówi się, że wobec skazanych za występki zagrożone karą pozbawienia wolności sąd może orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności, która nie przekracza 3 miesięcy, a jeżeli zagrożenie karą wynosi co najmniej 10 lat – 6 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności do 2 lat. W związku

z tym, jak zaznacza Szymanowski, w polskim prawie karnym pojawiła się po raz pierwszy kara mieszana (lub też łączona), która występuje już w niektórych krajach (np. we Francji) (Szymanowski 2015, s. 185–186). Ponadto elektroniczna kontrola miejsca pobytu może być obecnie stosowana wobec określonych kategorii skazanych (art. 93a–93e k.k.) jako środek zabezpieczający. Dlatego możemy ją postrzegać jako środek postpenalny, którego celem jest zapobieżenie ponownemu popełnieniu przestępstwa, zwłaszcza o znacznej społecznej szkodliwości (Szymanowski 2015, s. 185–186). Środek zabezpieczający sąd może również orzec wobec sprawców działających w stanie niepoczytalności (całkowitej lub ograniczonej) oraz w przypadku skazania za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu lub środków odurzających bądź działających podobnie. Elektronicznej kontroli miejsca pobytu nie można więc identyfikować w tym przypadku z dozorem elektronicznym, który znajduje zastosowanie wobec skazanych przy wykorzystaniu określonych kar i środków karnych. Wyżej omawianą kontrolę elektroniczną można stosować wyłącznie wobec skazanych lub sprawców przestępstw (art. 93b § 1 k.k.) na czas nieokreślony, lecz zgodnie z art. 93b § 2 k.k. sąd uchyla orzeczony środek, gdy nie jest już konieczne jego dalsze wykorzystanie.

W świetle przeprowadzonej analizy możemy stwierdzić, że określenia „system dozoru elektronicznego” oraz „elektroniczna kontrola miejsca pobytu” istotnie różnią się od siebie. System dozoru elektronicznego oznacza nie tylko kontrolowanie skazanego, lecz także „ogół metod postępowania” względem niego. Natomiast elektroniczna kontrola polega na sprawdzeniu miejsca pobytu sprawcy (choć w określonych sytuacjach można zastosować określone środki prawne) (Szymanowski 2015, s. 186).

SPECYFIKA FUNKCJONOWANIA INSTYTUCJI DOZORU ELEKTRONICZNEGO

Funkcjonowanie osoby objętej systemem dozoru elektronicznego kontrolowane jest za pomocą aparatury monitorującej (składającej się z urządzeń elektronicznych oraz instalacji i systemów), która zawiera podzespoły elektryczne lub elektroniczne (tzw. środki techniczne). W systemie dozoru elektronicznego aparaturę monitorującą stanowią: centrala monitorowania, nadajnik, elektroniczne urządzenie rejestrujące (art. 43f. § 1 k.k.w.).

Centrala monitorowania (centrum komputerowe) wyposażona jest w narzędzia do przetwarzania danych osobowych w rozumieniu *Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych*. Centrum to służy do rejestrowania, gromadzenia, odtwarzania, przechowywania, zabezpieczenia oraz przekazywania uprawnionym

organom informacji związanych z przestrzeganiem przez skazanego obowiązków dotyczących pozostawania w określonym miejscu i czasie nałożonych na niego przez sąd. Natomiast nadajnik jest urządzeniem radiowym wytwarzającym energię wysokiej częstotliwości na potrzeby radiokomunikacji. Urządzenie to zakłada się na rękę lub nogę skazanego i wysyła sygnały odbierane przez elektroniczne urządzenia rejestrujące lub centralę monitorowania, co pozwala na identyfikowanie aktualnego miejsca pobytu skazanego. Nadajnik wygląda jak bransoleta, której skazany nie może zdjąć bez uszkodzenia.

Ważnym elementem aparatury monitorującej zastosowanym w systemie jest elektroniczne urządzenie rejestrujące, w skład którego wchodzi: 1) stacjonarne (radiowe) urządzenie monitorujące, instalowane w miejscu stałego pobytu skazanego lub w innym miejscu wskazanym przez sąd penitencjarny, które rejestruje sygnały wysyłane przez pozostający w zasięgu nadajnik i przekazuje je do centrali monitorowania; 2) przenośne urządzenie monitorujące stosowane przez sądowych kuratorów zawodowych, pracowników upoważnionego podmiotu dozorującego oraz przez osobę, do której skazanemu zakazano się zbliżać. Urządzenie to składa się z odbiornika radiowego rejestrującego sygnały wysyłane przez pozostający w zasięgu nadajnik. Przechowuje uzyskane informacje o przestrzeganiu obowiązku pozostawania skazanego w miejscu stałego pobytu lub w innym wskazanym miejscu w wyznaczonym czasie, jak również obowiązku powstrzymania się skazanego od przebywania w określonych miejscach lub zakazu zbliżania się do określonej osoby. Jest ono wyposażone w interfejs, w rozumieniu *Ustawy z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne*, pozwalający na przekazanie tych informacji do centrali monitorowania w celu identyfikowania aktualnego miejsca pobytu skazanego.

Osoba skazana ubiegająca się o odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego składa pisemny wniosek do sądu okręgowego właściwego dla miejsca zamieszkania (lub miejsca odbywania kary w przypadku osób, które już przebywają w zakładzie karnym) o udzielenie zezwolenia. Wraz z wnioskiem należy dostarczyć pisemną zgodę wszystkich osób pełnoletnich, które zamieszkują ze skazanym w miejscu, gdzie kara będzie wykonywana. Niezbędnym warunkiem ubiegania się o odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego jest konieczność posiadania miejsca stałego pobytu. Ponadto lokal, w którym ma być wykonywany dozór, musi spełniać wymogi techniczne umożliwiające prawidłowe funkcjonowanie systemu. Skazany nie musi być jednak właścicielem lokalu, który wskazuje do odbywania kary w tym systemie. W wyjątkowych przypadkach sąd może postanowić o realizacji dozoru w innym miejscu niż miejsce jego zamieszkania, np. w domu pomocy społecznej, hotelu lub ośrodkach zajmujących się readaptacją społeczną (Mrozek, Sitnik 2011, s. 5). Kara w systemie dozoru elektronicznego może być wykonywana

jednak tylko wówczas, gdy pozwalają na to warunki techniczne obejmujące w szczególności liczbę oraz zasięg dostępnych nadajników i rejestratorów oraz możliwości organizacyjne ich obsługi (art. 43h. § 1 k.k.w.).

Wykonywanie kary w systemie dozoru elektronicznego zaczyna się od momentu zainstalowania urządzeń elektronicznych i tym samym rozpoczęcia monitorowania.

System ten pozwala kontrolować: przebywanie skazanego w określonych dniach tygodnia i godzinach we wskazanym przez sąd miejscu (dozór stacjonarny); bieżące miejsce pobytu skazanego, niezależnie od tego, gdzie skazany przebywa (dozór mobilny); zachowywanie przez skazanego określonej minimalnej odległości od osoby wskazanej przez sąd (dozór zbliżeniowy) (art. 43b. § 3 k.k.w.).

W związku z tym sąd układa każdemu skazanemu szczegółowy harmonogram odbywania kary, zgodnie z którym musi on przebywać w swoim domu lub innym miejscu odbywania kary w ściśle określonych godzinach.

Organami postępowania wykonawczego w zakresie stosowania dozoru elektronicznego są: sąd (art. 43e k.k.w.), sądowy kurator zawodowy (art. 43d § 3 k.k.w.), upoważniony (uprawniony) podmiot dozoru wybrany przez ministra sprawiedliwości (art. 43g k.k.w.), a także centrala monitorowania. Nadzór nad wykonywaniem kar z zastosowaniem dozoru elektronicznego oraz orzekanie w sprawach dotyczących ich wykonania należą do sądu, w którego okręgu kara jest lub ma być wykonywana (art. 43d. § 1 k.k.w.). Natomiast w sprawach wykonywania dozoru zbliżeniowego i mobilnego właściwy jest sąd, w którego okręgu znajduje się stałe miejsce pobytu skazanego, a jeżeli skazany nie posiada takiego miejsca – sąd orzekający środek karny lub zabezpieczający wykonywany w systemie dozoru elektronicznego (art. 43e k.k.w.). Sąd podejmuje jednocześnie decyzje wprowadzające określone modyfikacje (np. w art. 43j, art. 43l k.k.w. czy w art. 43q k.k.w. i w innych). Natomiast inne czynności związane z organizowaniem oraz kontrolowaniem wykonywania kary realizowane są przez sądowego kuratora zawodowego i upoważniony podmiot dozoru wybrany. Sądowy kurator zawodowy wypełnia szereg ważnych zadań związanych z wykonywaniem dozoru elektronicznego, określonych w Rozdziale VIIa i Rozdziale XI k.k.w. Głównym zadaniem sądowego kuratora zawodowego jest pomoc w readaptacji społecznej skazanego, a zwłaszcza kontrola ścisłego wykonywania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków i poleceń, której celem jest zapobieganie powrotowi do przestępstwa. Kontrolowanie zachowania skazanego dotyczy przestrzegania przez niego nałożonego przez sąd obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wskazanym miejscu w wyznaczonym czasie, jak również obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych miejscach lub zakazu zbliżania się do określonej

osoby. Kontrola kuratorska ma jednak na celu nie tylko zapobieganie powrotowi do przestępstwa, lecz również wychowawcze oddziaływanie na skazanego.

Czynności dotyczące kontroli funkcjonowania skazanego podejmuje także upoważniony podmiot dozoru, którym może być instytucja państwowa, przedsiębiorca lub podmiot zagraniczny mający siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej. Wyboru upoważnionego podmiotu dozoru dokonuje minister sprawiedliwości w trybie określonym w ustawie o partnerstwie publiczno-prywatnym lub w trybie określonym przez niego w wydanych przepisach wykonawczych (*Ustawa...* 2007).

Osoba skazana, wobec której wykonywany jest dozór elektroniczny, posiada szereg obowiązków, takich jak:

- pozostawanie we wskazanym przez sąd miejscu w wyznaczonym czasie;
- udzielanie prezesowi sądu lub upoważnionemu sędziemu, sądowemu kuratorowi zawodowemu, podmiotowi dozoru i podmiotowi prowadzącemu centralę monitorowania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary i wykonywania nałożonych obowiązków oraz stawianie się na wezwania sędziego i kuratora;
- nieprzerwane noszenie nadajnika i odbieranie połączeń przychodzących do rejestratora stacjonarnego;
- wykazywanie dbałości o powierzone środki techniczne, a zwłaszcza ochrona ich przed utratą, zniszczeniem, uszkodzeniem lub uczynieniem niezdatnymi do użytku oraz zapewnić im stałego zasilania energią elektryczną;
- poddawanie się czynnościom kontrolnym upoważnionego podmiotu dozoru, których celem jest sprawdzenie prawidłowości funkcjonowania elektronicznego urządzenia rejestrującego oraz nadajnika;
- umożliwianie sądowemu kuratorowi zawodowemu wejście do mieszkania lub nieruchomości, gdzie zainstalowano rejestrator;
- udostępnianie podmiotowi dozoru powierzonych środków technicznych do kontroli, naprawy lub wymiany na każde żądanie tego podmiotu, w tym również umożliwienie pracownikom tego podmiotu wejście do pomieszczeń, w których skazany przebywa lub do nieruchomości stanowiącej jego własność lub będącej w jego zarządzie (art. 43n § 1. 2 k.k.w.).

Podstawowym obowiązkiem skazanego związanym w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego jest pozostawanie we wskazanym przez sąd miejscu w wyznaczonym czasie, chyba że przepisy stanowią inaczej. Istnieją jednak przesłanki uzasadniające opuszczanie przez skazanego miejsca stałego pobytu, którymi w myśl ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (Rozdz. 2 art. 10) są zwłaszcza:

świadczenie pracy, wykonywanie praktyk religijnych, opieka nad małoletnim lub osobą chorą, spotkania z obrońcą, pełnomocnikiem, kontakty z rodziną i bliskimi, korzystanie z opieki medycznej, uczestnictwo w zajęciach kulturalno-oświatowych oraz dokonywanie niezbędnych zakupów (*Ustawa...* 2007). W przypadku wystąpienia jednak nowych okoliczności uzasadniających przekonanie, że skazany w czasie opuszczenia miejsca stałego pobytu nie będzie przestrzegał porządku prawnego, decyzja o zezwoleniu na oddalenie się skazanego zostaje wycofana.

ANALIZA DOZORU ELEKTRONICZNEGO W KONTEKŚCIE RESOCJALIZACJI I READAPTACJI SPOŁECZNEJ

Przystępując do analizy resocjalizacyjnych aspektów dozoru elektronicznego, podkreślmy, że wykonywanie kary pozbawienia wolności w tym systemie pozwala osobie skazanej na funkcjonowanie w otwartej przestrzeni społecznej sprzyjającej osiągnięciu celów resocjalizacji penitencjarnej i kary pozbawienia wolności.

Zwrócimy przede wszystkim uwagę na fakt, że więzienie, będące miejscem pobytu o charakterze wymuszonej izolacji, należy do szczególnego rodzaju instytucji, które wytwarzają specyficzne środowisko społeczne, znacznie różniące się od normalnych warunków, w których człowiek funkcjonuje. Podkreślmy, że jest to przede wszystkim środowisko zamknięte przestrzennie, posiadające szereg cech charakterystycznych dla instytucji totalnych (Goffman 1975, s. 3–4), które przez swój izolacjonizm uniemożliwia zaspokojenie wielu podstawowych potrzeb (Ostrowska 2008, s. 256) i staje się źródłem zaburzeń zachowania osób w nim przebywających. Środowisko to, stanowiąc źródło licznych deprivacji potrzeb oraz zmian społecznych, powoduje wiele zaburzeń w zachowaniu, przyjmujących zarówno formę adaptacji do specyficznych warunków izolacji, jak i różnych sposobów obrony przed zagrożeniami, z którymi dana osoba spotyka się w realiach zakładu karnego (Sarzała 2013, s. 177–312).

Pobyt w więzieniu nie tylko stanowi istotną niedogodność w postaci pozbawienia wolności, lecz także utrudnia możliwość decydowania o własnej aktywności życiowej oraz ogranicza więzi z dotychczasowym środowiskiem społecznym (rodzinnym, zawodowym, koleżeńskim itp.). Izolacja więzienna powoduje konieczność przebywania z osobami narzuconymi i wymusza w konsekwencji wzajemne życie ze sobą ludzi wywodzących się z różnych środowisk, o odmiennych motywach zachowania, o pogłębionym stopniu demoralizacji, z zaburzoną osobowością, naruszających powszechnie przyjęte normy i wzory zachowań społecznych. Osoby skazane za czyny karalne o niskiej lub znikomej szkodliwości na kary krótkoterminowe narażone są na niekorzystny wpływ więźniów, „negatywną edukację” ze

strony osób zdemoralizowanych oraz podporządkowanie, a nawet szykany i przymus z ich strony.

W środowisku otwartym ludzie przebywają ze sobą najczęściej dlatego, że kogoś z określonych powodów lubią lub cenią, w związku z czym kontrolują swoje zachowanie, ponieważ chcą utrzymywać dobre relacje. W warunkach więziennych dokonanie tego rodzaju wyboru jest bardzo trudne, a w niektórych przypadkach wręcz niemożliwe. Sytuacja przebywania z osobami narzuconymi, o odmiennych cechach osobowości, systemie wartości i wzorach zachowań utrudnia stworzenie relacji interpersonalnych pozwalających w dostatecznym stopniu zaspakajając potrzeby emocjonalne.

Resocjalizacja w warunkach izolacji więziennej napotyka więc na istotne bariery i jest zaburzana przez funkcjonowanie w zakładach karnych zjawisk i mechanizmów sprzecznych z założonymi celami oddziaływań penitencjarnych oraz kary pozbawienia wolności (Machel 2006; Ciosek 2003; Konopczyński 2008; Przybyliński 2005; Sarzała 2013). W konsekwencji pobyt w zakładzie karnym, który ma przede wszystkim prowadzić do pozytywnych zmian w zachowaniu więźnia, jego resocjalizacji i tym samym stworzeniu mu warunków do pełnej readaptacji społecznej, nierzadko staje się okresem sprzyjającym powstawaniu i rozwojowi różnego rodzaju zaburzeń i zachowań dewiacyjnych (Sarzała 2013, s. 177–312).

Natomiast skazany objęty monitoringiem dozoru elektronicznego nie jest narażony na doświadczanie negatywnych skutków, które niesie ze sobą pobyt w zakładzie penitencjarnym. Odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego umożliwia przede wszystkim uniknięcie destruktywnych wpływów izolacji więziennej na osobowość skazanego związanych z deprywacją potrzeb. Badacze zajmujący się tą problematyką (Lewicki i in. 1978; Ciosek 2003; Woźniak, Kamińska 2007; Ostrowska 2008) wskazują, że w przypadku osób przebywających w zakładach karnych częściej niż u ludzi żyjących w środowisku otwartym następują negatywne zmiany w psychice, zakłócenia w sferze świadomości i uczuć oraz w procesie podejmowania decyzji, co w konsekwencji zwykle prowadzi do licznych zaburzeń zachowania.

Zwróćmy również uwagę, że osoba odbywająca karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego nie jest odseparowana od swego środowiska i innych grup społecznych, jak ma to miejsce w zakładzie karnym. Pozostaje ona w miejscu dotychczasowego zamieszkania, co pozwala jej zachować więzi rodzinne odgrywające bardzo istotną rolę w readaptacji społecznej (Machel 2014, s. 45–57; Linowski 2009, s. 22–34; Piestrzyński 2014, s. 263–268) oraz kontynuować pracę zawodową, a także edukację i inne formy aktywności. System ten pozwala na pełne funkcjonowanie społeczne i normalne prowadzenie życia osobistego pod stałą, lecz dyskretną kontrolą.

W godzinach wskazanych w harmonogramie, za zgodą sądu, skazany może przebywać poza miejscem odbywania kary, aby w tym czasie np. pracować zawodowo, prowadzić gospodarstwo rolne, kontynuować naukę lub podejmować inną pożądaną aktywność oraz czynnie uczestniczyć w życiu rodzinnym. Może on nie tylko przebywać z własną rodziną oraz wypełniać codzienne obowiązki domowe, rodzicielskie, ale również pracować i pomagać rodzinie finansowo oraz realizować wiele innych ważnych czynności (np. korzystać z opieki medycznej, brać udział w terapii, dokonywać niezbędnych zakupów w sklepie). Podkreślimy jednocześnie, że dzięki przebywaniu rodzica w środowisku rodzinnym dziecko nie doświadcza niekorzystnych konsekwencji wynikających z rozłąki związanej z wykonywaniem kary pozbawienia wolności w warunkach zakładu karnego (Barczykowska 2008, s. 341–354).

System dozoru elektronicznego pozwala więc skazanemu na pełne uczestniczenie w życiu rodziny oraz najbliższego środowiska społecznego i służy przyswajaniu pozytywnych wzorców zachowań oraz wzmocnieniu więzi rodzinnych i społecznych. Ponadto całodobowa kontrola urządzeń monitorujących oraz dozór kuratora sprawiają, że skazany przyswaja sobie pozytywne nawyki kontrolowania swych zachowań oraz gospodarowania swoim czasem. Sytuacja taka sprzyja jednocześnie kształtowaniu postawy odpowiedzialności za swoje postępowanie oraz motywuje do przestrzegania nakazów sądu i norm społecznych. System dozoru elektronicznego zawiera więc elementy samowychowawcze, stymulujące skazanego do prospołecznych zachowań, co jest bardzo ważne w procesie resocjalizacji. Zaznaczymy także, że już samo podjęcie przez skazanego wysiłku samokontroli wskazuje na wymiar resocjalizacyjny takiej aktywności.

Analizując zalety dozoru elektronicznego jako nieizolacyjnego modelu wykonywania kary, należy również odnieść się do kwestii stygmatyzacji. Skazany odbywający karę w systemie dozoru elektronicznego nie jest narażony na stygmatyzację społeczną (Porowski 2003, s. 306–314), która silnie oddziałuje na dalsze jego funkcjonowanie i stanowi jedną z najważniejszych barier utrudniających readaptację po opuszczeniu zakładu karnego. Podkreślimy, że wielu skazanych to osoby w mniejszym lub większym stopniu dotknięte zjawiskiem marginalizacji i stygmatyzacji społecznej. Najczęściej w świadomości społecznej utrwalany jest obraz więźniów lub ekswięźniów jako ludzi gorszych, których życie jest bezwartościowe moralnie i zdominowane bezwolną grą instynktów, co w konsekwencji prowadzi do pogardzania nimi, a nawet odmawiania im prawa do funkcjonowania w społeczeństwie (zob. szerzej Porowski 2003, s. 306–314). Stygmat zawarty w takich ocenach silnie wpływa na dalsze funkcjonowanie skazanego i jest jedną z największych barier utrudniających jego readaptację społeczną (Sarzała 2014, s. 412). Przebywanie w izolacji więziennej może stanowić

więc czynnik wywołujący i pogłębiający te niekorzystne procesy (Lynch, Sobol 2008, s. 139).

Niektórzy autorzy podkreślają także, iż kary stygmatyzujące mogą prowadzić do działalności przestępczej o charakterze powrotnym (Braithwaite 1989). Warunki panujące w zakładzie karnym jako instytucji totalnej, postrzegane przez większość osób skazanych jako niesprawiedliwe i krzywdzące, wyzwalają opór i są czynnikami utrudniającymi osiągnięcie celów resocjalizacji, mogącymi podtrzymywać motywację do przestępczego trybu życia. Natomiast kara postrzegana przez osobę skazaną jako sprawiedliwa, wykonywana w warunkach, które nie zaniżają poczucia własnej wartości (jak ma to miejsce w przypadku dozoru elektroincznego), wywołuje poczucie wstydu i uruchamia proces internalizacji wartości prospołecznych, a w dalszej perspektywie reintegrację społeczną skazanego (Ulmer 2001, s. 164).

Analizując karę pozbawienia wolności w jej warstwie resocjalizacyjnej, nie możemy także pominąć problemu przeludnienia zakładów karnych i aspektu ekonomicznego. Zwrócimy uwagę, że stosowanie systemu dozoru elektronicznego ogranicza koszty realizacji mało efektywnej i drogiej procedury wykonywania kary pozbawienia wolności w warunkach izolacji więziennej, a także potrzebę budowania kolejnych zakładów karnych, co wiąże się z dużymi nakładami finansowymi¹. Ponadto dozór elektroniczny posiada wymiar prewencyjny, ponieważ już sama nieuchronność kary, niezależnie od stopnia jej dolegliwości, zniechęca do podejmowania zachowań niezgodnych z prawem.

PODSUMOWANIE

W kontekście przeprowadzonej analizy możemy stwierdzić, że współczesna rzeczywistość, którą charakteryzuje bardzo dynamiczny postęp techniczny, stwarza realne perspektywy transformacji dotychczasowego izolacyjnego modelu wykonywania

¹ Wskazuje na to m.in. raport najwyższej Izby Kontroli, z którego wynika, że do 31 marca 2014 r. w SDE wykonano 25 602 kar pozbawienia wolności. Autorzy wymienionego raportu podkreślają również, że od początku funkcjonowania SDE do końca marca 2014 r. z zakładów karnych do SDE „zwolnionych” zostało 14 979 skazanych, co miało wpływ zarówno na redukcję liczby więźniów w jednostkach penitencjarnych, jak i zwiększenie dostępności miejsc dla osób skazanych za poważniejsze przestępstwa. W raporcie tym zwrócono też uwagę, że wykonywanie kary w SDE jest prawie dwukrotnie tańsze niż wykonywanie kar izolacyjnych w zakładach penitencjarnych. Jak podkreśla Najwyższa Izba Kontroli, na podstawie danych CZSW, w niespełna czteroletnim okresie funkcjonowania systemu dozoru elektronicznego średnie miesięczne wydatki związane z kosztem utrzymania skazanego w zakładach karnych ukształtowały się na poziomie 2482 zł. Natomiast szacunkowy miesięczny koszt utrzymania skazanego w SDE przynajmniej na poziomie 688zł przy uwzględnieniu wyłącznie kosztów eksploatacji SDE oraz 1270 zł przy uwzględnieniu kosztów budowy, wdrożenia i eksploatacji SDE (Informacja o wynikach kontroli KPB 2013, s. 9–10).

kary pozbawienia wolności w kierunku resocjalizacji opartej na wolności, prowadzonej poza murami zakładów penitencjarnych.

Podkreśliśmy również, że wykonywanie kary w systemie dozoru elektronicznego, mimo że jest w naszym kraju instytucją nową, w wielu obszarach niedoskonałą, wymagającą dalszych modyfikacji w celu lepszego dostosowania do realiów polskiego więziennictwa, to jednak stanowi ważny etap budowania skutecznego, niezolacyjnego, dyscyplinarno-wolnościowego systemu oddziaływań penitencjarnych.

Funkcjonujący obecnie system dozoru elektronicznego warto uzupełnić przede wszystkim elementami rehabilitacyjnymi, resocjalizacyjnymi i reedukacyjnymi związanymi zwłaszcza z koncepcją kognitywno-behawioralną, która zdobywa obecnie coraz większe uznanie i stanowi ważną podstawę teoretyczną dla oddziaływań korekcyjnych (Friednship i in. 2002; Barczykowska 2011, s. 87–113; Opora 2015).

Programy odnoszące się do tej koncepcji charakteryzują się przede wszystkim dużą elastycznością pozwalającą uwzględnić zarówno poziom intelektualny skazanego, jak i preferowany przez niego styl uczenia się. Istnieje możliwość realizacji szeregu tego rodzaju programów adresowanych do konkretnych kategorii skazanych, np. uzależnionych, agresywnych, będących sprawcami przemocy rodzinnej, w ramach których można przygotować odpowiednio dobierane moduły uwzględniające indywidualne potrzeby w zakresie resocjalizacji skazanych, uważane za główne przyczyny niedostosowania społecznego i przestępczości. Taka budowa programów ułatwi zaplanowanie pracy z poszczególnymi osobami dzięki opracowanym do każdego modułu podręcznikom (zarówno dla uczestników, jak i prowadzących). Zajęcia mogą prowadzić osoby nie tylko posiadające przygotowanie psychologiczne lub psychiatryczne, lecz także w odpowiedni sposób przeszkoleni pedagodzy, socjolodzy oraz pracownicy socjalni, co jednocześnie obniża koszty realizacji programów (Barczykowska 2012, s. 97). W ramach tego rodzaju programów mamy do dyspozycji wiele różnych form uczenia się (m.in. wykład, warsztaty, drama, wykorzystanie rysunku, trening umiejętności społecznych i poznawczych). Występuje w nich także bardziej partnerska, dwukierunkowa relacja, w której dominuje wspieranie aktywności skazanego. Osoby prowadzące programy przede wszystkim wspomagają aktywność skazanych i inicjują oraz stwarzają warunki do działań, których celem jest zmiana myślenia o sobie i świecie. Zaletą resocjalizacyjnych programów kognitywno-behawioralnych jest także możliwość dość precyzyjnego określenia czasu ich trwania, co jest szczególnie istotne w przypadku okresu stosowania dozoru elektronicznego.

Wykonywanie kary w systemie dozoru elektronicznego uwzględniające realizację proponowanych programów resocjalizacyjnych nie tylko stwarza szansę na niwelowanie przeludnienia jednostek penitencjarnych i przynosi korzyści

ekonomiczne, lecz także daje większe możliwości inkluzji społecznej niż dotychczasowy model oddziaływań penitencjarnych realizowany w warunkach zakładów karnych jako instytucji totalnych.

LITERATURA

- Alarid L.F., Cromwell P.F., del Carmen R.V., 2008, *Community-Based Correction*. Belmont.
- Barczykowska A., 2012, *Kary pośrednie jako narzędzie inkluzji społecznej (na przykładzie amerykańskiego systemu resocjalizacji)*. „Studia Edukacyjne”, nr 19, 87–100.
- Barczykowska A., 2011, *Podejście kognitywno-behawioralne w pracy penitencjarnej i postpenitencjarnej (na przykładzie wybranych programów korekcyjnych stosowanych w USA)*. „Probacja”, nr 2, 87–113.
- Barczykowska A., 2008, *Sytuacja życiowa rodzin osób pozbawionych wolności*. W: L. Golińska, B. Budek (red.), *Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń*. Łódź, 341–354.
- Braithwaite J., 1989, *Crime, shame and reintegration*, Cambridge University Press.
- Ciosek M., 2003, *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, LexisNexis.
- Friendship C., Blud L., Erikso M., Travers R., 2002, *An evaluation of cognitive behavioural treatment for prisoners*. “Home Office Research Findings”, No. 161, London.
- Goffman E., 1975, *Charakterystyka instytucji totalnych*. W: W. Deczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.), *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*. Warszawa, PWN.
- Informacja o wynikach kontroli KPB-4101-03-00/2013: Wdrożenie i eksploatacja systemu dozoru elektronicznego oraz realizacja zadań przez sądowych kuratorów zawodowych w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności w tym systemie*, opublikowane: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,7016,vp,8872.pdf>, 1–50 [dostęp: 05.08.2015].
- Konopczyński M., 2008, *Metody twórczej resocjalizacji*. Warszawa, PWN.
- Lewicki A., Paryzek L., Waligóra B., 1978, *Podstawy psychologii penitencjarnej*. W: A. Lewicki (red.), *Psychologia kliniczna*. Warszawa, PWN.
- Linowski K., 2009, *Warunkowe zwolnienie i jego korelaty socjopedagogiczne*. Warszawa, Aspra JR.
- Lynch J.P., Sobol W.J., 2001, *Crime policy report*. Washington, Urban Institute Press.
- Machel H., 2014, *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej, readaptacji i reintegracji społecznej*. „Resocjalizacja Polska”, nr 7, 45–57.

- Machel H., 2006, *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk, Wydawnictwo Arche.
- Mrozek K., Sitnik K., 2011, *Przesłanki wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*. „Kwartalnik Naukowy Prawo Mediów Elektronicznych”, nr 4.
- Nasiłowski P., 2013, *System dozoru elektronicznego w polskim systemie penitencjarnym. Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*. W: P. Szczepaniak (red.), *Polski system penitencjarny: ujęcie integralno-kulturowe*. Warszawa, s. 125, opublikowane: <http://sw.gov.pl/pl/o-sluzbie-wieziennej/czasopismo-forum-penitencjarne> [dostęp: 07.08.2015].
- Opora R., 2015, *Resocjalizacja wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych*. Kraków, Impuls.
- Ostrowska K., 2008, *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*. Warszawa, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna.
- Petersilia J., Turner S., 1990, *Intensive Supervision for High-Risk Probationers: Findings from Three California Experiments. Raport RAND*. Santa Monica.
- Petersilia J., 2003, *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry*, New York.
- Piestrzyński W., 2014, *Family at the service of prevention from deviant behavior of children and adolescents*. W: S. Neslušanová, I. Emmerová, E. Jarosz (red.), *Sociální pedagogika ve službě člověku a společnosti*. Brno, Institut mezioborových studií, s.r.o., 263–268.
- Porowski M., 2003, *Psychospołeczne aspekty pomocy dla więźniów*. W: T. Bulenda, R. Musiłowski (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*. Warszawa, ISP, 306–314.
- Przybyliński S., 2005, *Podkultura więzienna – wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*. Kraków, Impuls.
- Pytka L., 2009, *Readaptacja jako element polityki reintegracji społecznej*. W: L. Pytka, B.M. Nowak (red.), *Problemy współczesnej resocjalizacji*. Warszawa, PWN.
- Rusinek M., 2010, *Ustawa o dozorcze elektronicznym. Komentarz*. Warszawa, Wolters Kluwer.
- Sarzała D., 2016, *Instytucja elektronicznie monitorowanego dozoru skazanych jako alternatywa dla dyscyplinarno-izolacyjnego systemu wykonywania kary pozbawienia wolności*. W: A. Misiuk, M. Kalaman (red.), *Kierunki zmian organizacyjno-technicznych w Służbie Więziennej*. Warszawa, Difin SA, 104–116.
- Sarzała D., 2013, *Patologiczne zachowania więźniów w kontekście izolacji i resocjalizacji penitencjarnej*. Warszawa, Aspra JR.
- Sarzała D., 2014, *Praca jako środek resocjalizacji penitencjarnej – teoretyczne i praktyczne aspekty problematyki*. W: K. Marzec-Holka, K. Mirosław-Nawrocka,

- J. Moleda (red.), *Współczesne uwarunkowania i wzory procesów resocjalizacji, reintegracji, inkluzji w perspektywie teorii oraz praktyki*. Warszawa, Wydawnictwo APS, 402–416.
- Schwitzgebel K., Schwitzgebel R.L., Pahnke W.N., Sprech Hurd W., 1964, *A program of research in behavioral electronics*. "Behavioral Science", nr 9 (3), 233–238.
- Szymanowski T., 2015, *Nowelizacja prawa karnego wykonawczego – przegląd ważniejszych zagadnień*. „Palestra. Pismo Adwokatury Polskiej”, nr 7–8, 182–192.
- Ulmer J.I., 2001, *Intermediate Sanctions: A Comparative Analysis of the Probability and Severity of Recidivism*, "Sociological Inquiry", nr 71 (2), 164–169.
- Ustawa z dnia 12 lipca 2013 r. o zmianie ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz. U. z 2013 r., poz. 915).
- Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne (Dz. U. Nr 171, poz. 1800, z późn. zm. 1).
- Ustawa z dnia 21 maja 2010 r. o zmianie ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz. U. 2010 r. Nr 101 poz. 647).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2002 r., Nr 101, poz. 926, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 533).
- Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz. U. 2007 Nr 191, poz. 1366, z późn. zm.).
- Woźniak W., Kamińska A., 2007, *W poszukiwaniu skutecznych oddziaływań resocjalizacyjnych wobec mogącej kształtować się agresywności w strukturze osobowości*. W: B. Urban (red.), *Adekwatność polskiego systemu penitencjarnego i resocjalizacyjnego do współczesnych rodzajów i rozmiarów przestępczości*. Mysłowice, Wydawnictwo GWSP, 102–108.

THE RESOCIALIZATION DIMENSION OF ELECTRONIC TAGGING AS A NON-CUSTODIAL MODEL OF SERVING DEPRIVATION OF LIBERTY SENTENCES

Abstract: In this paper there is pointed out the specific functioning of electronic surveillance in the Polish model legislation with special emphasis on the role of this system in the rehabilitation of people covered by it. This article aims to analyze aspects of the rehabilitation of electronic surveillance as an alternative to the currently dominant model of the insulation of

---

imprisonment in a prison as a total institution. The author also pointed to the need to increase the efficiency of electronic surveillance by the introduction of treatment programs that increase the chance of a fuller social rehabilitation of people who are covered by this system.

Keywords: electronic monitoring, social readaptation, prison, penitentiary rehabilitation